

Pavo BARIŠIĆ

Prilog promišljanju političkog djelovanja Josipa Stadlera*

Kad sam bio zamoljen da na predstavljanju zbornika *Josip Stadler - život i djelo* govorim o tematskom aspektu "Stadler i politika", prihvatio sam tu zamolbu i ne sluteći u kakvo sam se zamršeno polje zaputio. Držao sam, naime, tada da je posrijedi jednostavna zadaća. Nešto sam poznavao Stadlerovo političko djelovanje iz starčevićanskog pravaškog okružja, a mislio sam da ću se za tu temu moći usredotočiti na nekoliko priloga o zborniku koji uzimaju u oslov politički rad Josipa Stadlera. Usredotočio sam se na dva izvrsna razmatranja Franje Topića "Stadler i politika" te "Stadler i muslimani", zatim članak Petra Vrankića "Hrvatstvo u političkoj, narodnoj i crkvenoj viziji Josipa Stadlera", raspravu Jurja Kolarića "Nadbiskup Josip Stadler i Hrvatski katolički pokret" te izlaganje Tome Vukšića "Nadbiskup Josip Stadler i Srbi".

Međutim, kada sam se prihvatio proučavanja navedene, koliko instruktivne toliko i zahtjevne građe i pripreme teme, sve sam se više zapletao u poteškoće i nedoumice. Počela mi je iz vidokruga izmicati, tamnjeti i ona slika o Stadlerovom političkom djelovanju koju sam imao otprije, a za slaganje mozaika iz mnoštva spoznaja i stajališta kojima obiluju radovi u zborniku sve je teže bilo pronaći smislaone koordinate. Pokušao sam unijeti više svjetla u horizont, posežući i za drugim vrijednim priložima u zborniku, moji su predgovornici kazivali o značenju njegova duhovnog rada, posegnuo sam za životopisnim ocrtima, za njegovom teološkom, filozofskom i pastoralnom djelatnošću, pitanjem župa i redovništva itd. I doista u svakom od tih razmatranja nezaobilazno se pojavljuje i tema politike. U vrlo opsežnom zborniku na 963 stranice na svjetlo izlazi i rastvara se Stadlerov politički znakovit životopis i njegova više ili manje značajna, ponekad sporna i osporavana djela.

* Tekst izrečen 18. siječnja 2001. u Muzeju Mimara u Zagrebu prigodom predstavljanja zbornika: P. JURIŠIĆ (prir.), *Josip Stadler - život i djelo*, Studia vrhbosnensia 11, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1999., 963 str. O zborniku su tom prigodom još govorili: dekan KBF u Zagrebu prof. dr. Tomislav Ivančić, prof. dr. Anto Mišić, s. M. Mirjam Dedić, msgr. prof. dr. Vlado Košić, priređivač zbornika dr. Pavo Jurišić i dekan VKT dr. Marko Josipović.

Što sam više ulazio u sadržaj opusa, to mi se zamršenijim pričinja-
vao govor o Stadleru i politici. U tom dojmu učvrstili su me i autori koji
pišu o politici. Franjo Topić započinje svoju raspravu o Stadleru i politici
tvrdnjom da je to "jedna od najzanimljivijih i najkontroverznijih tema iz
života i djelovanja nadbiskupa Stadlera" (str. 285). Problem je što o djelo-
vanju u području politike još nisu "raščišćena" temeljna stajališta. Slično
rezonira i Jure Krišto u raščlanjivanju kako se o Stadleru gradila slika
klerikalca u svjetlu njegovih protivnika, naznačujući da je "rijetko koji
crkveni velikodostojnik bio toliko kontroverzan, napadan i ocrnjivan kao
vrhbosanski nadbiskup dr. Josip Stadler" (str. 259). Čini se da je upravo
ideologija i politika s kojom je Stadler u nepomirljivom sukobu ostavila
negativnu sliku o njemu.

Pa kada je već tomu tako, tada mi se čini da do prave slike o Stad-
lerovoj politici ne možemo dospjeti prihvaćajući kategorije koje je name-
tala određena ideologija i promidžba u nekom razdoblju. Treba postaviti
pitanje i tražiti odgovor gdje leže razlozi toj prijepornosti, odnosno koliko
su prijeporni uvriježeni stavovi i predrasude koje je o Stadlerovoj politici
nametnula ideološka kampanja. U Stadlerovu slučaju neophodno je
kritički prevrednovati sudove i stajališta već i na činjeničnoj razini.

Ne bih vam želio naglašavanjem zamršenosti politike otežati pris-
tup djelu nego upravo suprotno, želja mi je da se iščitavanjem ovoga zbor-
nika i propitivanjem političkoga usuda toga znamenitog hrvatskog mis-
litelja na bosansko-hercegovačkim političkim vjetrometinama, s jedne
strane, stekne pravedniji su o njemu, a s druge strane, da nam njegovo
iskustvo pripomogne i danas pronaći putokaze u nemirnom rješavanju
nadasve zamršenih bosansko-hercegovačkih državopravnih čvorova.

Ponajprije ističem važnost radova u ovom zborniku s obzirom na
činjenicu da dovode u pitanje, a ponegdje i razaraju nataložene predra-
sude. Najdrastičnija je etiketa kojom se politički operira još od Stadlerova
života da je riječ o zagriženom klerikalcu i natražnjaku, dakle onom koji
koristi vjeru u političke svrhe. Naravno da se tom etiketom obilato koristi-
la i dograđivala je ponajviše protukatolička promidžba, pravoslavna i ne-
pravoslavna, ali je zanimljivo da su građu za takvu konstrukciju ponajviše
prikupljali značajni predstavnici katolicizma, jednako laičke kao i franje-
vačke provenijencije. Jure Krišto prikazuje naprednjake, napose u Hrvat-
skoj i Zagrebu oko lista *Hrvatski pokret*, koji je izlazio od 1904. do 1915.,
kao najgorljivije Stadlerove protivnike. Od njih potječe i osebujna kova-
nica "furtimaši" odnosno "furtimaštvo" kao inačica za klerikalizam.
Međutim, kada pobliže razmotrimo argumente kojima operiraju ti samo-
prozvani naprednjaci u prijeporu s klerikalizmom, odnosno kako sami
tumače, natražnjačkom strujom u Katoličkoj Crkvi, tada na vidjelo izlazi

iz pozadine posve drugi smisao. Žarište je sukoba ustvari oko pitanja državnoga prava te rješenja bosansko-hercegovačkoga i hrvatskoga pitanja. Napredna je omladina s projugoslavenskih stajališta i nastojanja za približavanjem Srbima zapravo osuđivala Stadlerovo državnopravno stajalište koje je imalo dosljedan vrhunac u Promemoriji i Izjavi iz 1917. u nastojanju da se Bosna i Hercegovina politički kao i Dalmacija i Istra ujedini u državnopravnu cjelinu s Hrvatskom.

Je li Stadler bio klerikalac i natražnjak što je uviđao poteškoće državnopravnih saveza sa Srbima i nije se bezrezervno zanosio naprednjačkim iluzijama o dobrobiti narodnoga jedinstva južnoslavenskoga? Dok su trajale države takva narodnoga jedinstva u većem dijelu 20. stoljeća, većina bi javno zacijelo odgovorila potvrdno na to pitanje. Međutim, danas sigurno ne bi isto prosuđivali nakon burnih iskustava u zajedničkom životu. S toga stajališta moglo bi se izokrenuti premise i ustvrditi da je možda Stadler bio vidovitiji od naprednjaka i mnogih suvremenika i u Hrvatskoj te u tom smislu napredniji. A da se umilostivio velikosrpskim pretendentima na Bosnu i Hercegovinu te zatajio svoja politička ili kao nadbiskup katolička stajališta u ime tobožnjega narodnoga jedinstva, možda danas ne bi bilo ne samo Bosne i Hercegovine nego zacijelo ni samostalne Hrvatske.

Nadalje se u političkom, ali i vjerskom, svjedočenju učvrstila predodžba da je Stadler bio tvrdokoran i nepopustljiv prema svojim oponentima i drugačijim mišljenjima; da je izazivao razdore ne samo u odnosu prema pravoslavicima i muslimanima nego i u hrvatskom korpusu svojom autoritativnošću i netaktičnošću stvarao neprijatelje i gdje nije trebalo (na to je nasjeo i Krišto!). Kada, međutim, pozornije razmotrite konkretne primjere, tada je posve začudno, koliko ta predodžba o Stadleru proturječi stvarnosti. Primjerice, u sukobu s vodstvom Hrvatske narodne zajednice 1908. god., unatoč činjenici što ga je to isto vodstvo očito prevarilo dostavljajući dvije inačice Pravila i prikazivalo drugačije nakane nego što je provodilo, Stadler se s njima sastaje, traži kompromise u Pravilima, daje im rok od godine dana za promjene u Pravilima, upućuje nakon toga okružnicu puku i svećenicima s toplim preporukama Zajednice itd.

Ili primjer odnosa s Ivom Pilarom. Unatoč činjenici što Pilar jasno u svom članku "Nadbiskup Stadler i Hrvatska narodna zajednica" (1910.) potvrđuje da nije ispravno stajalište koje o Stadleru šire muslimanski i pravoslavni, ali i određeni katolički krugovi, on zajedno s ostalima iz vodstva Hrvatske narodne zajednice prihvaća realnost tih objeda i djeluje kao da Stadler zastupa stajalište da je hrvatstvo i katolištvo "identičan pojam". Nu, činjenica što je Pilar dugo godina djelovao s ostalim zajedničarima i javno nastupao politički protiv Stadlera, nije bila zapreka da je upravo tog

istog Pilara nadbiskup Stadler kasnije prihvatio bezrezervno kao najvjernijeg suborca sve do konca svojega života. Pilar je u najbližem krugu suradnika na primanjima raznih izaslanstava, on sudjeluje u izradi svih važnijih dokumenata kao što su Promemorija ili Izjava iz 1917., njemu se čak pripisuje autorstvo pojedinih tekstova koje je nadbiskup potpisao štiteći imena hrvatskih intelektualaca u BiH. Tako zacijelo ne postupa autoritaran i nepomirljiv čovjek.

Također bih želio dovesti u pitanje stajalište da Stadler nije bio pragmatičan u politici. Topić u svojem članku dokazuje da nije održiva ozloglašena teza da je Stadler "austrijski čovjek". Pa i sam car Franjo Josip izrekao je u *Katoličkom listu* (38-1900.) javno obznanjeni Ukor Stadleru o njegovim stajalištima iznesenim na Svehrvatskom katoličkom kongresu u Zagrebu kako Bosna i Hercegovina treba biti priključena Hrvatskoj. Ukor cara traži od Stadlera da se ubuduće treba držati daleko od političkih izjava, a još više od političkih djela i akcija. Unatoč svemu, Stadler djeluje pragmatično, a kada za svoje trijalističke opcije ne nalazi potporu u cara okreće se prema novoj viziji politike u prijestolonasljednika Ferdinanda. Svoje političko stajalište i osvjedočenje čvrsto brani, ali je uvijek svjestan političke realnosti. Kada su mnogi u Zagrebu pa i sam nadbiskup dr. Antun Bauer pristali uz Svibanjsku deklaraciju iz 1917., on mađarskom i projugoslavenskom rješenju unutar Monarhije suprotstavlja hrvatsko u jezgrovitoj Promemoriji uručenoj caru Karlu u kolovozu 1917. te u Izjavi u studenom. Ipak i kada protivno njegovim stajalištima srpska vojska na čelu s vojvodom Stefanovićem ulazi u Sarajevo 6. studenoga 1918. te Stefanović i Jeftanović dolaze nadbiskupu u posjet, dostojanstveno prihvaća stvarnost i prema svjedočenju Tvrtkovića govori: "Bit ćemo prijatelji ali braća samo na bazi unije" (str. 317).

Već je Pilar 1910. govorio kao o velikoj opsjeni kojom Srbi plaše muslimane opasnost od Stadlerova pokrštavanja. Do danas je to najomiljenije mjesto u negativnoj promidžbi koju nisu željeli braniti i osporavati ni sam Pilar i njegovi saveznici iz Hrvatske narodne zajednice. Međutim, konkretni podaci o brojkama upravo su frapantni. Posve je neodrživa uvriježena teza mnogih ne samo bošnjačko-muslimanskih povjesničara o Stadlerovu navodnom prozelitizmu, da je svojim pokrštavanjem muslimana izazvao njihovu ljutnju i ogorčenje. Smatra se Stadlerovim istočnim grijehom, glas koji se širio Kallayevim tajnim i javnim kanalima, da svi muslimani moraju prijeći na katolicizam, a i pravoslavne je navodno htio svrnuti u katolički tor. A prema gotovo nevjerovatnim statističkim podacima, koje je naveo i komentirao u svojem članku Franjo Topić, po učinjenim konverzijama od 1878. do 1904. najviše je katolika prešlo na druge vjere, premda su jedino oni optuženi za prozelitizam. I ugledni bošnjački

povjesničari tvrde da su promjene konfesije bile zanemarive nakon zauzeća Bosne, a poglavito je kod muslimana konverzija imala beznačajan učinak. Na koncu još apsurdnije zvuči činjenica da su "i pravoslavni i muslimani dobili svoje autonomije, a katolici nisu pod izgovorom Vlade da kod njih nisu predviđeni laici u upravi materijalnih dobara" (str. 380).

Zaključno bih želio pripomenuti, ako je pitanje državopravnoga uređenja Bosne i Hercegovine jedno od najzamršenijih pitanja kojim se već gotovo dva stoljeća bez ili s malo uspjeha bave najveće europske i svjet-ske sile, onda bi bilo preuzetno prosuđivati Stadlerov politički prinos s obzirom na uspjeh kojim politika mjeri svoje rezultate. Ipak je jedno posve sigurno, on je postavio određene smjernice i putokaze, udario temelje institucijama, ne samo vjerskim i kulturnim nego i političkim, zacrtao pravce i čvrsto se držao do konca svojega života hrvatskoga državnog prava, te time dao svoj nezaobilazan prinos hrvatskoj politici. I što bi za pravednu politiku, utemeljenu na čudorednim načelima, trebalo biti najvažnije, nije se dao zavesti neprincipijelnim kompromisima i trenutačnim odnosima snaga, nego je ustrajao na jasnom i dugoročnom cilju. Zato njegovo političko djelovanje treba prosuđivati u širem horizontu i izvan nepravedno nametnutih stereotipa. Djelovao je u konkretnom vremenu, a rezultati sežu daleko u budućnost.